

# T Á R C Z A.

## A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁBÓL.

A Magyar Tudományos Akadémia hadtudományi bizottsága, bár már az 1883-dik év május havában alakult meg, különféle mostoha körülmények folytán több éven át semminemű tevékenységet ki nem fejthetett.

A bizottság megalakításának története, valamint a kebelében fennállása óta fölmerült nevezetesebb mozzanatok leírása a bizottság által a múlt évben kiadott «Magyar Katonai Évkönyv»-ben vannak körülményesebben leírva ; ugyanott föltalálható a bizottság eredeti és módosított munka-programmja is, melyek a bizottság célját és törekvését tüzetesen körülírják.

A szerény anyagi eszközök, melyek fölött a bizottság rendelkezik, nagy szabású terveinek végrehajtását meg nem engedvén, a bizottság az 1887-ik év december hó 3-dikán az iránt állapodott meg, hogy a jövő 1888-ik évi dotatióját egy *hadtörténelmi folyóirat* létesülésének elősegítésére fordítja ;

a terv megvalósítására *Szilágyi Sándor*, *Thaly Kálmán* és *Majláth Béla* biz. tagokból álló szerkesztő bizottság küldetett ki ; ennek tevékenysége nemcsak az előkészületekre terjedt ki, hanem megbízatása az egész 1888-ik év folyamára fentartatván, a folyóirat szerkesztésével közvetlenül megbízott előadót a szerkesztésben, a munkálatok megbíralásában stb. támogatandja.

A küldöttség fáradozásai sikerre vezettek s a jelen füzettel a folyóirat tényleg megindult.

A folyó 1888-ik évben a hadtudományi bizottság két ülést tartott (február 7-én és márczius 9-én), melyek tárgyai többnyire a folyóirat kiadása körül fölmerült fontosabb kérdések voltak ;

a márczius 9-diki ülésen a bizottság elhatározta, hogy a katonai

szaktudományoknak a bizottság kebelében nagyobb mértékben való képviseltetése, mint nemkülönben a honvédség érdekei és a bizottság tevékenysége között állandó összhang létesítése szempontjából nemes-ságoti *Szretics József* ezredest és a Ludovika Akadémia igazgatóját és *Zsoldos Ferencz* ezredest, a honvédelmi miniszterium I. ügycsoportja főnökét az «Ügyrend» 42. §. c. pontja értelmében segédtagokul meghívja s az öszszes ülést a megválasztásra fölkéri.

A hadtudományi bizottság ily módon kiegészítve, a jövőben a következő tagokból fog állani: *Hollán Ernő* ny. altábornagy, elnök; *Fodor József* (egészségügy), *Fröhlich Izor* (tüzérszak), *Hunfalvy János* (földrajz), *Kéleti Károly* (statisztika), *Majláth Béla* (történelem és régészet), *Pauler Gyula* (történelem), *Salamon Ferencz* (történelem), *Schwarz Gyula* (jogtörténelem), *Szilágyi Sándor* (történelem), *Thaly Kálmán* (történelem), *P. Theurewk Emil* (nyelvtudomány) akadémiai tagokból, *Szretics József* ezredes, *Zsoldos Ferencz* ezredes és *Rónai Horváth Jenő* százados segédtagokból; utóbbi a bizottság helyettes előadója.

Ugyancsak a márczius 9-diki ülésen bejelentetett, hogy a honvédelmi miniszter úr Ó Nagyméltósága a bizottság törekvéseit az által mozdította elő, hogy a kiadandó folyóiratból a honvédségi csapatkönyvtárak részére 100 példányra előfizetett, mit a bizottság örvendetes tudomásul vett.

## HADTÖRTÉNELMI APRÓSÁGOK.

*Egy epizód az 1789-ik évi török hadjáratból.* Hogy a háborúban nem mindig a számerő, hanem az észszerű összműködés és a pillanat helyes megválasztása dönt, hogy a lélekjelenlét és a merészség intézi sokszor a csaták sorsát, ismeretes; a következő példában is a nagy erőkülönbszet daczára a merész elhatározás fényes sikert eredményezett.

Az 1789-iki hadjáratban a mehádiai völgy védelme Vécsey báró tábornokra bízott; a fölállítás, mely Mehádiánál, a Bjela-Rjeka és a Czerna összefolyásánál választatott, fedezte e két fő- és a többi mellék-völgyeket, sőt az Almás vonalat is Orsova ellen. Daczára az állás fontosságának és a védelmezés nehézségeinek, Vécsey báró csak két zászlóalj Stain-gyalogságot, egy oláh-illyr határzászlóaljat, 300 vadászt és három osztály huszárt kapott, azon feladattal, hogy csak az ellenséges portyázásokat gátolja meg, s ha netán a törökök ellene komolyan előnyomulnának, gyöngé különítményével azonnal lehető gyorsan visszavonuljon.

Május végén vonult Vécsey különítménye járatlan, néhol alig megmászható hegyi úton, völgyeken és hegyszorosokon át fölállítástába; a nyert földadat értelmében egyrészt balról, közel az erdélyi határhoz, az egész Czerna völgyön és a mehádiai fürdőkön át a Bjelajeka befolyásáig az oláhországi határokat kellett megfigyelni, s minden betörést viasztöríteni, másrészt a jobboldalon a sok rejtett hegyi út és a szorosokat megszállva tartani. Ily nagy kiterjedésre azonban csapatainak száma felette kevés volt, ámde erősítést, a fennforgott viszonyok folytán, ismételt előterjesztései daczára sem kaphatott; így tehát a számbeli hiányt különös rendszabályokkal volt kénytelen pótolni, és kiterjedt felállítását torlaszokkal, árkokkal és mindenféle sánczokkal biztosítani, nehogy az ellenséges túlerő mindjárt a támadás első percében végzettsé váljék.

Időközben egy több mint 16,000 emberből álló török hadtest gyülekezett Czernecz és Orsova közt, melyhez julius utolsó napjaiban néhány ezer spahi csatlakozott; a török főerő úgy látszik csak ez erősítésre várt, hogy teljes erővel Mehádia ellen forduljon. Vécsey még egy kísérletet tett, hogy támogatására néhány zászlóaljra nyerjen, s ez esetre fontos állásának megtartását ígerte; de mivel az ellenség ereje nagy, az idő pedig nagyon rövid volt s így kedvező eredményre számítani alig lehetett, nem ért el egyebet, mint hogy a főserég részéről Hutten tábornok két zászlóalj gyalogsággal és egy osztály huszárral Cornia (Mehádiától öt órára észak felé) irányában haladéktalanul elindított, hogy Vécseynek kényszerült és az ellenség túlereje által igazolt visszavonulását fedezze. De Vécsey meg lévén győződve állásának fontosságáról és ama rossz következményekről, melyek annak elhagyásával a seregre okvetlenül bekövetkeznének, továbbá arról is, hogy visszavonulása esetén nemcsak a Mehádia, Czerna és Cornia völgy, hanem az Almás (Nera) völgyének legnagyobb része is az ellenség hatalmába kerülne, betörései az ország belsejébe megkönnyítenének, és így a főserég által kivívott előnyök ismét veszélyeztetve lennének; a fővezérlet által megtagadott támogatást tehát saját csapatainak bátorságában és elszántságában kereste, s meg is találta.

Lángoló buzgalma a kis csapatot is áthatotta, bátorsága őket is lelkesítette; bátran és vezérükben teljesen bízva készültek összpontosított állásukban a harcra, mely augusztus 4-én vette kezdetét.

Augusztus 3-án este az ellenség Orsováról és Czernecről három oszlopban megindult, és Vécsey előőrseit már hajnal hasadtával oly gyorsan és hatalmasan támadta meg, hogy azok magukat a legbátrabb ellenállás daczára sem tudták tovább tartani, s a legteljesebb rendben és folyton harczolva, egész a hadtest állásáig vonultak vissza; de az ellen-

séges elővéd, több mint 2000 spahi, nyomon követte őket s alig hogy a szorongatott előcsapat a védő vonalba jutott, ott a kézi tusa folytán a közelbe vont ellenség által oly gyorsan és dühösen támadtatott meg, hogy a védő vonal katonáink kitartása és a vezér óvatossága nélkül okvetlenül áttörtetett volna. Vécsey a merész támadókat öldöklő ágyútűzzel fogadta; valahányszor támadásaikat megújítani törekedtek, a védők által mindannyiszor véresen visszaverettek, és reggel hét óra tájban, ámbár eddig már mintegy 7000 főre szaporodtak, többszörös kétségbeesett támadás megghiusulása után oly veszteségeket szenvedtek, hogy az ágyú-lőtávolból a völgybe visszavonulni és a küzdelmet az előnyomuló janicsárok hadosztályának átengedni kénytelenítették.

Ezek támadásukat Vécsey felállításának két szárnya ellen intézték. Nem tekintve roppant túlerejüket, sem heveségüket és harczkiáltásaiukat, Vécsey őket balszárnyával ismételten visszavetette, s ágyú az ellenséget szerencsésen távol tartották; de e közben a jobb szárny veszélybe jutott s közel volt ahhoz, hogy megkerültek és visszaszorították; Vécsey ekkor két század Stain-gyalogságot és egy oláh-illyr századot küldött a jobb szárny támogatására; de ez erő csekély volt arra, hogy mindamaz erdőségeket és szorosokat, melyeken át a janicsárok már csoportosan a hegyekre fölvonultak, megszállhassa. Az ellenség mintegy 200 lépésnyi távolságra már birtokába ejtett egy a felállítást uraló magaslatot, 14 zászló már fel volt reá tűzve, míg egy másik, spahikkal vegyes hadoszlop, kísérletet tett arra, hogy a Bjela-Rjekán és a nagyon gyengén megszállt mély úton át a balszárnyat is megkerülje; ily körülmények közt ép oly lehetetlennek látszott a harcot eredménnyel folytatni, mint vészteljes lett volna a visszavonulást, most már nagyon későn, megkísérteni. De a lélekjelenlét a figyelmes, bátor embert nem hagyta el. A helyett, hogy mindkét oldalról már erősen veszélyeztetett állásának sikertelen védelmére szorítkoznék, bátran elhatározá magát, hogy az állásból kitör, megtámadja az ellenség központját, s azt visszanyomva, meglepő gyors mozdulat által a szorongatott szárnyakat folszabadítja.

Ez elhatározás következtében Vécsey tábornok két osztály Erdőy-huszárral az állás közepéből kitört; ez oszlopot hat ágyú, azután zárt négyszögben egy zászlóalj Stain-gyalogság követte. Vécsey e kis csapat élén bátor tartással és gyors lépésben vonult a spahik egész tömege ellen, kik egy bemélyedésben az ellenséges felállítás központját képezték, és kik, a nélkül hogy megmozdulnának vagy csak egy lövést is tennének (valószínűleg kicsinylésből), a kis csapatot büszkén megvárták, hogy aztán magukat rájuk vetve, őket tökéletesen megsemmisítsék. De a valószínű veszedelem eme percét Vécsey nem várta be; a mint észre-

vette, hogy az ellenség magát már alig türtözteti és meg-megújuló harczi kiáltásai a közeli támadás biztos előjelei lesznek, már megtette intézkedéseit; a huszár-osztályok villámgyorsan jobbra és balra szétnyíltak, az így támadt rést a lövegek és a gyalogság gyorsan elfoglalták, és egy borzasztó kartács-zápor oly gyorsan és oly hatályosan üdvözölte az ellenséget, hogy az, megrémülve, vad rendetlenségben futásnak eredt, és ezáltal a janicsárok közt oly bátortalanságot támasztott, hogy ők is — a spahiktól elhagyatva és az ellenséget védtelen hátukban látva — minden oldalra szétfutottak, és mindenütt üldözötve, a hegyszorosok és erdőségeken át nagy bajjal igyekeztek Orsova és Czerneez melletti régi táborukba visszajutni.

E nevezetes ütközet kora reggeltől déli 11 óráig tartott. A török az aránylag roppant nagy számú halottal fedett csatátért odahagyva, a győzőnek számos fegyvert, több zászlót és mindenféle zsákmányt engedett át. Vécsey kis csapatának küzdelme méltó előjátékot szolgáltatott ama fényes győzelemhez, melyet (szeptember 28-án) ugyane helyen Clairfait tábornagy a török főserég fölött kivívott s mely után a török az országból mindenkorra kiűzetett.

*Spinitzhofer József.*<sup>1)</sup> Az 1809-dik évi franczia invasióra vonatkozó iratok között találtuk e német nevű és ajkú magyar honfittársunk életére vonatkozó adatokat, melyek megérdemlik, hogy a feledékenység homályából kiemeltessenek.

A nevezett évben Macdonald tábornagy által vezetve, egy franczia hadtest nyomult be Magyarországba, melynek utóvédje Sümegh várost szállta meg.

Az ellenség mindama vidékekre, melyeken átvonult, terhes szolgalmányokat rótt ki lovak és kocsik, valamint élelmi szerek előállítására; de evvel meg nem elégedve, a lakosokat sanyargatta s vagyonuk kiadására kényszerítette, úgy hogy sokan a futásban kényszerültek menekülést keresni.

Fellázadva a méltatlan bánásmódon, melyet Sümegh lakosságának tűrni kellett, Spinitzhofer József sümeghi lakos néhány hasonló érzelmű barátjával elhatározta, hogy a francziákat megtámadja és a város elhagyására fogja kényszeríteni.

Miután a résztvevők előbb kellőleg fölfegyverkeztek, szándékuk végrehajtására a június 14. és 15-iki éjjelt választották. Spinitzhofer, mint az egésznek vezetője, szerepét mindenkinek kiosztotta; ő maga két tár-

<sup>1)</sup> A 8. hadtest, Chasteler marquis, két eredeti okmánya nyomán a cs. és k. hadi levéltárban, 1809 fasc. VI. No 186.

sával a főőrségre ment s az őrt megölvén, megadta a «riadó» jelet. Erre Spinitzhofer társai különböző oldalról lövéseket tettek a táborra, mire az ellenség megijedve, valószínűleg általános megrohanástól tartva, a legnagyobb rendetlenségben és minden podgyász stb. hátrahagyásával futásnak eredt. A málna között sok stájer, karinthiai és krajnai lakos kocsija is volt, kik azon reményben, hogy talán mégis visszakaphatják valamikor jószágaikat, a francia hadtestet követték és útközben többen közülök éhen el is pusztultak. E kocsik tulajdonosaiknak visszaadattak, az ellenséges élelmi szekerek azonban Spinitzhofer jelenlétében egy magyar, a Frimont-huszárezredhez tartozó, portyázó különítmény parancsnokának, Földessy András századosnak szolgáltattak ki.

Még ugyanaz nap, június 15-én Macdonald tábornagy egész hadtestével Pápa ellen nyomult és Sümegh vidékén egy erős, leginkább gyalogságból álló őrséget hagyott hátra.

A nyomorgatások és méltatlan bánásmód újból megindultak. A francziák eljárását jellemzi, hogy például a földművesek szarvasmarháit, melyeket hirtelen beterelni nem tudtak, egyszerűen lelövöldözték, kocsijaikat és lovaikat pedig elvették.

Egy az ellenség kezeihez juttatott hamis tudósítás és rögtön utána következő riadó által Spinitzhofernek ismét sikerült a francziákat kiűzni, kik még 16-án éjjel Somlyó-Vásárhely felé vonultak; Spinitzhofer néhány elvtársával követte őket.

Káptalanfánál sikerült nekik egy francia tábornokot meglőni és egy tisztjét súlyosan megsebesíteni. A vidéket pontosan ismerve, félreeső és biztos úton igyekeztek Somlyó-Vásárhelyt elérni, hová az éj folyamán szerencsésen meg is érkeztek. Itt megtudták, hogy Caffarelli tábornok kísérete és málnája a nagy vendéglőben van elhelyezve. Spinitzhofer rögtön tervbe vette annak elfogását és sikerült neki e célra az ottani pinczért, egy született olaszt, kiben a francziák teljesen megbíztak, megnyerni; ennek segítségével a tábornokot kíséretével és málnájával együtt elfogták és tulajdon kocsijaikon vitték Rendekre. Itt azonban, valószínűleg árulás folytán, megtámadtattak és az ellenség kezei közé kerülvén, Sümeghre visszakísértettek.

Egy gyors gondolat és merész elhatározás megoldta Spinitzhofer és társai bilincseit s megszökvén, az éj beálltaig a közeli földeken rejtőztek el. Spinitzhofer ekkor a legnagyobb óvatossággal visszament Sümeghre egy jó ismeréséhez, ki őt fegyverekkel ellátta.

Még ugyanazon éjjel egy banderialis huszárokból álló különítmény ment Rendek felé kémszemlére, mi által az egész vidéken szétszórva levő ellenség felriasztva, a nevezett helység felé nyomult.

E kedvező alkalmat Spinitzhofer azonnal fölhasználta, s hírét véve, hogy Caffarelli tábornok kísérete, melyet ő már egyszer tábornokával együtt elfogott volt, szállását elhagyta és saját csapatját elérni igyekszik, megállította őket, elvette fegyvereiket, visszafordult velök és Keszthelyre vitte őket.<sup>1)</sup> Itt átadta őket Mesko altábornagynak, ki aztán a foglyokat később báró Chasteler tábornagynak szolgáltatta ki.

E tábornok állította ki Spinitzhofer főhadnagynak<sup>2)</sup> 1818. június 13-án Velencében a bizonyítványt, mely e tényeket megerősíti. *G. G.*

*Menetbiztosítás és előőrsi szolgálat gróf Bercsényi hadseregénél.*<sup>3)</sup> Méltóságos főgenerális Úr (Bercsényi) eő Excellentiája tábori strázamesterétül, tábor és strázák körül observált mód és rend.

1-o. Meginduláskor a strázaseregek<sup>4)</sup> előljáróba mentek, hol több, hol kevesebb zászlóval, vélek lévén egy vice-colonellus<sup>5)</sup> vagy főstrázamester,<sup>6)</sup> kik is elrendelt táborhelyre érkeztén, mindaddig azon helynek az közepén állottak (minden seregből kiállítván a strázák helyire két-két tizedest), míg az tábor eleje<sup>7)</sup> elérkezett; elérkezésével a seregek mentek strázára a tizedesekhez.<sup>8)</sup>

2-o. Marsirozáskor a kin való strázák maradtak retrogardiába,<sup>9)</sup> kik valamíg az egész tábor helyérül ki nem nyomakodott, mind állottak és azután összecsoportozván, marsiroztak az tábor után, vélek lévén egy v. colonellus, vagy más tiszték; tábor megszállásával ki-ki regementihez ment.

3-o. Változtattak a strázák reggel Jézus kiáltás után; az mennyi sereg kivetetett, Mélt. főgenerális úr eő Excellentiája sátora eleibe gyül-

1) Caffarelli tábornok kíséretének tagjai, kik itt elfogattak, Zanardini alezredes a mérnökkartól és az alkirály orvosa, Assalini volt.

2) Spinitzhofer ugyanis 1809 jun. 20-án mint hadapród a Frimont-huszárokhöz vétetett föl, kitüntetéssel részt vett az 1809., 1813. és 1815-iki hadjáratokban és 1831-ben mint százados nyugdíjaztatott.

3) Egy a szentmiklósi Pongrácz-család birtokában volt (jelenleg Majláth Béla úr tulajdonát képező) egykorú följegyzés után; Bercsényi serege a följegyzés idejében Thaly Kálmán szerint Érsekújvár közelében táborozott.

4) Biztosító szolgálattal megbízott csapatok.

5) Alezredes.

6) Őrnagy.

7) A sereg éle.

8) A tizedesek csak a helyet jelölték, hova az előőrsek fölállítandók voltak.

9) Hátvédnek.

vén, jelentetett eő Excellentiájának, azután váltatott a stráža; az megváltott sereggel jüvén, újabban eő Excellentiája sátora eleibe jelentésre, azután ki-ki regementihez ment.

4-o. Fiók-strážán <sup>1)</sup> egy pár lovas, zászló előtt pedig egy gyalog, sőt az belső strážákon is, mikor ellenség közel volt, minden zászló előtt a gyalog-strážán kívül 25 lépésre egy lovas-stráža állott; úgy a seregek hátulján is.

5-o. Az strážának meg volt parancsolva, hogy semminémű sereget vagy más idegen embert is hír nélkül be ne bocsásson, hanem jelentse meg; az tábornál is hasonlóképen hír nélkül ki ne bocsássa.

6-o. Mikor a fiók parolla <sup>2)</sup> után kiáltott, tartoztak a zászlóval felülni a strážák és a trážamesterek 10-ed magával a szóra el kellett menni tudakozni <sup>3)</sup> és ha valami levél vagy hír jött, az strážátul egy katonának kellett béhozni.

7-o. Az fiókstrážának a parolla nem volt kiadva, csak a tisztinek.

8-o. Az patallérozók <sup>4)</sup> rendszerint patalléroztak; az ordinansok az mint az regementek vagynak, úgy szoktak járni. <sup>5)</sup> Die 26 July 1708.

*A fehérhegyi sánczok elfoglalása.* 1757 június 18-án Daun megverte a poroszokat Kollinnál; e győzelem eredménye az volt, hogy Prága ostroma megszüntettetett, és az ellenség Csehország nagy részéből visszavonult. Frigyes maga sietett június 19-én a Prágánál álló hadsereghez, hogy azt onnan elvezesse; seregének egy része, a visszavonulást fedezendő, a Fehérhegyen erősen elsánczolt állásban tartotta magát; Lothringeni Károly, a Prágába szorult osztrák-magyar sereg vezére, a kollini diadalról értesülve, elhatározta, hogy a Prága előtt álló ellenséget megerősített állásában megtámadja. Ez a legnagyobb vitézséggel végre is hajtattott. De a poroszok védelme is hősies volt és állásuk igen előnyös. Nagy kitartással küzdött mindkét sereg hosszú ideig, de döntő eredmény nélkül. Ekkor Amadey, az Eszterházy Miklós magyar ezred parancsnoka, Maquire altábornagytól engedélyt kért, hogy ezredének egy zászlóaljával az első lehessen, ki az ellenséges sánczokat megrohanja. Ismételt benső kérelmek után az engedélyt megnyerte. Amadey

<sup>1)</sup> Közönséges tábori őrsön.

<sup>2)</sup> Jelszó.

<sup>3)</sup> Eligazítani.

<sup>4)</sup> Patrollirozók vagyis járőr-szolgálatot teljesítők.

<sup>5)</sup> Az előőrsök ugyanis nem állottak egységes vezénylet alatt, hanem a biztosítandó öv ezredkörletekbe volt osztva s a biztosító csapatokhoz minden ezred bizonyos jutalékot rendelt ki.

a zászlóalj élére állt, Kiss százados által pedig egy szűk völgyön át az ellenség oldalát megkerülte. Így közeledtek annak soraihoz. A bátor magyarokat élénk keresztűz fogadta; soraiikat elpusztíthatta, de bátorságukat meg nem törhette. Bajtársaiik tetemein keresztül hatoltak előre a farkasvermeken és védő bakokon át, és így érték a mellvédhez, eltökélve azt egymászni. E nagy bátorság láttára az ellenségen félelem vesz erőt; nem mernek tovább a hősöknek ellenállani, kiket néma bámulattal szemlélnek; — balszárnyuk Kiss által van veszélyeztetve — mindenütt halált és veszteséget látnak, csak a futásban kereshetnek menekülést. Gyorsan ahhoz folyamodnak tehát, és hogy futásukat megkönnyítsék, fegyvereiket eldobják, és azokat, valamint ágyúikat az utánuk rohanó magyar csapatnak zsákmányul hagyják. E jelenet mindkét félnek példálul szolgál, melyet azonnal követtek is. Csapataink ugyanis az egész vonalon támadólag léptek föl, a poroszok pedig mindenütt hátráltak. A nap dicsősége joggal Amadey alezredes és a hős magyar zászlóaljat illette.

*Részlet Schweidnitz ostromából.* Schweidnitz ostroma alatt 1757-ben gróf Rhéday alezredes három századdal a strigani erőd megtámadására és megmászására rendeltetett. Rhéday közeledését azonban az ellenség idejekorán észrevette s midőn a kis csapat vést nem sejtve előre nyomult, egyszerre kartács- és golyó-zápor fogadta őt. Egyidejűleg a föld is megnyílt lábaik alatt, mennydörgésszerű robajjal, tűzfolyamok törtek elő a repülő aknákból és a csapat nagy része élve temettetett itt el. A mély sötétség és fojtó lóporfüst csak növelték a helyzet borzasztóságát. — A halál már nagyon megriktította a derék csapat sorait, de a vitéz Rhéday nem vesztette el lélekjelenlétét; a már-már csüggedőkre új bátorságot öntött és újabb harcra lelkesítette őket, s így el is foglalta a sikam tetejét és a külső védőművet. Az előárkknál az ellenség kétségbeesetten védte magát, de Rhéday vitéz csapatának soká ellentállani nem tudott; az árkok áthágtak, a védő bakok és czölöpszetek ledöntettek, az ágyútalpak összetörttek. Most a már nagyon leapadt kis csapat a sokkal mélyebb főárok előtt állt, mely a belső bástyát a külérődítményektől elválasztotta. A mi még teendő lett volna, az messze túlhaladta a kis csapat erejét, különösen miután a bástyán még rés sem volt löve. De a valódi vitézségnek semmi sem látszik elérhetőnek. Rhéday emberei a magukkal hozott létrákat lebocsátották az árokba, de azok szomorú véletlen folytán mind rövidiek voltak és így mindnyájan a legnagyobb rendetlenségben az árokba estek. Tovább hatolni most már lehetetlen volt; a derék csapatnak be kellett érni azzal, hogy a bástyán lévő ellenséget kézi granátokkal nyugtalanítsa, míg őket az

ellenséges tüzelés ellen semmi fedezék sem oltalmazta. E borzasztó helyzetben maradtak mindaddig, míg a másik három oszlop Schweidnitzet elfoglalta és a poroszok magukat megadták.

*Hogy fogták a sziléziai háborúk idejében a poroszok a katonát.* Érdekes világot vet erre Ujházy József Baranyai-ezredbeli huszárezredesnek Günzburgból 1754 december 23-dikán gróf Nádasdy Ferencz lovassági tábornokhoz intézett levele,<sup>1)</sup> melyben a többek közt a következőket írja :

«A múlt napokban Ulmban egy porosz hadnagy jelent meg toborzás céljából; onnét távozva, az országúton egy diákot ért utól, ki Dillingenre, az egyetemre igyekezett; a porosz hadnagy fölvette kocsijába, de alig ült ott, kezeit rögtön megkötötték, hogy aztán mint ujonczot besorozzák. A diák ellenszegült, kiabálni kezdett, mire a hadnagy száját zsebkendővel betömte, fejére pedig bundát borított; alig távozott azonban a koci Ulmtól egy óra járásra, a diák megfuladt. A hadnagy a holttestet a szántóföldön elásatta s tovább hajtattott; de az ulmiak ezt megtudva, a holttestet fölásatták, a hadnagyot pedig visszatértekor elfogták.

A poroszok most Ulm város tauácsától a hadnagy kiadását követelik, teljes elégtételt ígérve; az ulmi tanács azonban ebben nem bízik s a hadnagyot a császáriaknak szándékozik átadni.»

*Magyar huszárok Bajorországban.* Az 1745-ik évben kötött füsseni szerződéssel a bajor háború ugyan megszűnt, a gróf Batthyány által Bajorországba vezetett magyar csapatok nagy része azonban még tovább is ott maradt, s a bajor, valamint a württembergi részeket állandóan megszállva tartotta.

Ott volt nevezetesen a Baranyai huszárezred is, melynek tisztjei, mint az előbbi közleményből láttuk, gróf Nádasdy Ferencz lov. tábornokkal, korábbi parancsnokukkal, levelezésben állottak. Itt közlünk egy másik levelet Rosty Miklós kapitánytól,<sup>2)</sup> mely Ehingenben 1754 decz. 21-én kelt s melyből kitünik, hogy a württembergiek a magyar huszárokat nem szívesen látták, míg ellenben a bajor urak s főpapokkal jó viszony tartatott fenn.

Hosszabb bevezetés után Rosty a következőket írja :

«Egyéb újsággal nem udvarolhatván Excellentiádnak, hanem hogy ezen Svábországi Statusok kétszáz embert Lands-Streiff-Patrollt föllállítottak, hogy túlünk megmenekedhessenek, és Bécse béküldötték Eő Fel-

<sup>1)</sup> Eredetije a gróf Nádasdy-család levéltárában. Levelezések. B. 743.

<sup>2)</sup> Eredetije a gróf Nádasdy-család levéltárában. Levelezések. B. 630.

ségéhez, és Eő Felsége kegyes resolutiójátúl várnak s úgy reménlik, hogy az kikeletre megmenekednek tülünk.

Az elmúlt holnapba Darmstadti herczeg augsburgi Püspök kívánván látnyi az mostani Exercitiumot, volt szerencsém Méltóságos obester Ujházy uram és nekem concedált compániákat comandérozni, az egész lovas és gyalog exercitiumot tűzzel; Eő Herczagsége teljes contentummal látszatott lennyi.»

E levélből látjuk egyszersmind azt is, hogy a lovasságnak gyalog tűzharcza már ez időben is rendszeres gyakorlat tárgya volt.

## HADTÖRTÉNETI IRODALOM.

### I. ISMERTETÉSEK.

*Mittheilungen des K. K. Kriegs-Archivs. Wien 1887;* a bécsi cs. és kir. hadi levéltár közleményei; szerkeszti *L. H. Wetzer* vezérkari ezredes. A benne foglalt munkák a következők:

*Erinnerungen aus dem Leben des Feldmarschalls Grafen Radetzky. Eine Selbstbiographie.*

Radetzky élettörténetének első részét 1796-ig bezárólag maga írta; egy második részt 1813-ig, 1853-ban, tehát 87 éves korában, pusztá visszaemlékezés alapján írt meg.

Egy további részt végre gróf Thun tábornaszernagy, Radetzky bizalmas bajtársa, örökített meg, azon elbeszélések, illetőleg tollbamondások alapján, melyeket a tábornagy részben neki, részben az őt szeretettel környező tisztjeinek adott elő.

Ez emlékek váratlan vagy föltünést keltő leleplezéseket nem nyújtanak; egyszerű elbeszélések azok a kiváló katona életéből.

Mellőzve Radetzky katonai pályájának kezdetére vonatkozó részleteket, ezekből csak azt emeljük ki, hogy a Theresianumban neveltetett, s hogy mint hadapródnak első állomása Jászberény volt (1784). Az 1788-ki török háborúban Radetzky már mint főhadnagy vett részt; jelentékenyebb szereplése azonban csak 1809-ben kezdődik; Radetzky ekkor Hiller hadtestének hátvédjét vezette, s Veltnél azon parancsot kapta, hogy a Traun folyón átkelve a hídát rombolja szét; de minthogy Schustek altábornagy két dandárral még Efferdingnél volt, s az ellenséges Suchet hadtest csupán egy jó félmenet távolságra vala, — ha Radetzky átkél a

Traun folyón — Schustekket elvágják, s hadi fogságba kerül, mert Massena már akkor megkezdé előnyomulását Linz felé.

Radetzky tehát elhatározta, hogy a Traun balpartján marad, Schustekh altábornagyot pedig kiküldött járőrök által visszavonulásra szólította föl.

Ez utóbb meg is történt, bárha csak áldozatok árán, mivel Ebelsbergnél Radetzky egy — az osztrák csapatokra nézve hátrányos harcra bonyolódott.

Radetzky ekkor jeles magatartásért a Mária-Therézia-rend középkeresztjét kapta.

Az asperni csata után Radetzky a tábornaggyá kinevezett Liechtenstein János herceghez Érsekújvárra vezérkari főnökké (Chef des General-Quartiermeister-Stabes) neveztetett ki.

Radetzky egy ily fontos állás betöltésére nem érezte magát hivatottnak, s fűt-fát megmozdított, hogy más alkalmazást nyerjen; mire Ő Felségétől a következő szóbeli elhatározást nyerte: «Hogy szándékosan nem tesz ostobaságot, azért jót áll nekem az ön jelleme, — s ha közönséges ostobaságot követ el, azt már megszoktam».

A mű befejező része: az önéletírás adalékát képező töredékek gróf Thun elbeszélése, illetőleg Radetzky tollbamondása alapján, s végül ugyan-csak gróf Thun tábornaggyal kiegészítő megjegyzései.

Habár Radetzky önéletírása töredékes s főleg katonai szereplésének csak főbb mozzanataira szorítkozik, — egyes részleteiben úgyszólván ama kor hadi történelmét adja elő, a mennyiben bírálva jellemzi az egyes had- és harczműveleteket, táborozást, meneteket, a sereg szervezetét, a csapatok képzettségét, szellemét;

ösmerteti és jellemzi a sereg és seregrészek vezéreit, parancsnokait s ezek működését;

közli a szándékba vett s részben végrehajtott hadi terveket, s ráutal az elkövetett hibákra.

Ki ama kor hadjáratait s Radetzky hadvezéri múltját ösméri, az ezen önéletírás által tanulmányait tetemesen szaporítani fogja.

A hadi történelemben kevésbé jártas olvasó — az önéletírás töredékes voltának daczára — egy mindenkéfélt érdekes és tanulságos olvasmányt talál benne.

*Zur Geschichte der Ereignisse in Bosnien und Montenegro 1853.* Von Hauptmann R. Gerba.

Szerző a Bosznia és Hercegovinában 1848 után kitört fölkeléssel, ennek 1851-ben történt elnyomatásával foglalkozik, a törököknek

1852—53-ban Montenegro ellen intézett hadműveleteit behatóan ösmer-teti, s e mellett az osztr. határ biztossága, főleg azonban a fenyegetett Montenegro érdekében tett osztrák hadi készüléket, végre a diploma-tiai egyezkedést részletesen tárgyalja — kissé slavofil szellemben.

A mű egyes részei:

«Az államforma változása Montenegróban.» Petrović Dániel Nje-guš fejedelemmé történt megválasztása s az örökösödés megállapítása. «A zabaljaki rajtaütés.» A Skutari tó északi partjához közel eső Zabaljak török határváracstól 27 főnyi helyőrséggel 30 montenegrói rajtaütés által hatalmába keríti. «Hadi készülétek.» A porta a bosnyák-hercegőc lázon-gást Montenegrónak tulajdonítván, ellene 1852-ben hadi készüléket tesz. — Haderők, hadászati pontok, hadműveleti vonalak ismertetése a kérdéses hadszíntéren. «Hadműveletek.» A montenegróiakhoz intézett török proclamatió. A hadműveletek folyama Montenegro ellen. «Intézkedések az osztrák határ biztossága érdekében»; 1. Dalmátiában, 2. Hor-vátországban. A hadműveleti terv, hadműveleti alap, hadműveleti vona-lak, hadászati pontok, haderő s a hadrend ismertetése. Ezen hadkészült-ség főczélja volt diplomatai sikert aratni a portánál Montenegro érdeké-ben, a mi utóbb sikerült is. «Gróf Leiningen küldetése a portánál.» «A katonai rendszabályok beszüntetése osztrák részről», végre »Monte-negró kiürítése» a törökök által, melynek kapcsában Montenegro is leszerelt.

A mű mellékletét képezi a hadszínhely általános térképe, 1 : 300,000, Podgorica, Spuz, Scutari és a Vezírhíd látképeivel.

*Militärische und politische Actenstücke zur Geschichte des ersten Schlesi-schen Krieges 1741.* Von Hauptmann Duncker.

Az osztrák örökösödési háború kezdetén Angol-Orosz-Szászország Ausztriával, Poroszország ellen szövetségben állott; e szövetség azonban, mihelyt tette került a dolog, fölbomlott, s az újabb coalitio szerint Francia-, Porosz-, Bajor-, Szász- és Spanyol-országok fegyverben állot-tak Magyar- és Csehország királynőjével szemben.

Anglia — féltve Hannovert a francziáktól és poroszoktól — semle-ges maradt, Oroszországot pedig a svédek tartották sakkban.

Szerző megemlíti, hogy a munkában közzétett adatok — melyek legnagyobb részt itt látnak először teljertalomban napvilágot — az első sziléziai háború kezdetére vonatkoznak, s a mennyiben a Sziléziában vezénylő tábornok tudósításai s a neki adott utasítások újabban fölfödöz-

tetvén, némely eseményekre vonatkozólag talán új közléseket nyújtani volnának hivatva.

Ezek után előadtnak «*a katonai események Sziléziában 1740 deczembertől 1741 áprililis hóig*», midőn ugyanis Frigyes deczember közepén Sziléziába üt, s a gyöngé osztrák csapatokat a Neisse mögé visszaszorítja.

Brown vezérőrnagy 1741 február elején a visszavont csapatokat s a Magyarországból érkező erősítéseket Morvaországban Sternbergnél összpontosítja, mialatt Glogaut a poroszok megrohanás által hatalmukba ejtik. A téli hónapok alatt a morva-sziléziai határ mentén folyt kis háborúban az osztrák csapatok többnyire előnyben valának. Osztrák részről a vezérletet Neipperg vezérőrnagy vette át, s Sziléziába nyomult; az osztrák csapatok e benyomulása, melynél huszáraink különösen kitűntek, részletesen adatik elő.

Ezen események előadása után közöltetnek Neipperg, az osztrák sereg parancsnokának levelezései, melyek a királynő férje, Ferencz István toscánai nagyherceghez, az udvari hadi tanácshoz és gróf Kinszky Fülöp, a cseh királyság főkanzellárjához vannak intézve, s a közvetlenség jellegénél fogva, teljes betekintést nyújtanak a helyzet némely részleteibe.

Végül következik a molvitzai csata egy relatiója 1741 április 10-ről, mely egy császári tiszttől származik;

Duncker megjegyzi, hogy ez a korabeli értesítések közt a legkimerítőbb, s tán a valódi tényállásnak leginkább megfelel.

A cikkhez a hadszínhely általános térképe 1:300,000, — az ellenséges felek állásainak vázlata s a molvitzai csata tervrajza mellékelve.

*Der Feldzug am, Ober-Rhein 1638 und Belagerung von Breisach.*  
Beiträge zur Geschichte des Dreissigjährigen Krieges. Von Oberst L. H.  
Wetzer.

A munka a harminczéves háború egy cyklusát, és pedig Weimári Bernhard hercegnek a svéd csapatokkal végrehajtott felső-rajnamenti hadműveleteit tárgyalja;

első sorban a fölhasznált forrásokat méltatva, áttér a politikai földrajzi viszonyok, s az általános helyzet vázolására; ösmerteti a császáriak és a bajorok téli szállásait, a csapatok elhelyezését, fegyvernemenkint az oszlopokat, azok parancsnokait.

A mű további tartalma:

«A Hohe Twiel» — hadi értéke; e hegyi vár Henegauban fődözte,

illetőleg biztosította a bemenetelt a Felső-Rajná Bajorországból a Waldstädten-be; ezek: Rheinfelden, Säckingen, Laufenburg és Waldshut. «Bernhard herczeg átkelése a Rajná, Säckingen és Laufenburg megvétele». «Támadás Rheinfeldenre». «A Rheinfelden melletti csaták». «Harcz Prateln-nál». «Savelli herczeg tábornagy és Jan de Wert altábornagy a fogságban». «Rheinfelden bevétele». «Breisach.»

E cikk mellékletei: a hadszínhely általános térképe 1 : 400,000, — a rheinfeldeni harctér 1 : 50,000, — Freiburg (Broisgauban), Breisach, Säckingen, Laufenburg és Rheinfelden látképe.

*Kriegs-Chronik Österreich-Ungarns. Militärischer Führer, auf den Kriegsschauplätzen der Monarchie. Verfasst im K. K. Kriegs-Archive. III. Theil. Der südöstliche Kriegsschauplatz in den Ländern der ungarischen Krone, in Dalmatien und Bosnien.*

Ezen a folyóirat külön mellékletét képező munka jelen részében már magyar hadtörténelmi események tárgyalatnak; közelebb tüzete-sebben foglalkozunk vele.

*Olchváry.*

### *A régi Magyarország 1771—1825. Írta Grünwald Béla.*

A kiváló publicista e művével, mely a magyar irodalmi viszonyok között ritka sikert aratott (első 1200 példányból álló kiadása két hét alatt elfogyott), oly irányban mozog, melyet kevés történelmi műben lelünk föl; eredeti kútfőtanulmányok alapján s teljesen önálló fölfogással írta meg nemzeti történelmünk egy szomorú korszakát, mely a szatmári békétől a nemzetnek 1825-ben bekövetkezett újjáébredéséig terjed, s mely a nemzet általános süllyedésének, hanyatlásának, nemzetiségéből való kivetkőzésének időszaka volt.

A műnek egész terjedelmében való méltatása nem tartozik feladatunkhoz, s mi e helyen csupán azon fejezetet ragadjuk ki, mely bennünket közvetlenül érdekel, s ez a hadügy fejlődése.

A magyar történelmi munkák majd mindegyike többé-kevésbé méltányolja a hadügyet is, de kevés mű van, a mely a hadügy fejlődését ily találóan, kimerítően s e mellett oly vonzó módon tárgyalja, mint Grünwald könyve.

Egy visszapillantással Zsigmond király idejéig, kinek 1435-diki törvénye a hadügyre nézve Mohácsig, sőt részben azután is alapul szolgált, áttér a török uralom alatti viszonyokra, vázolja Zrínyi Miklós a

költő és hadvezér erőlködéseit a magyar hadügy újjászervezésére, melyek azonban sikerre nem vezettek.

1715-ben végre megalakíttatik az állandó hadsereg, de az nem magyar többé; a fejedelem a magyar hadsereget egy idegen organismus, a császári hadsereg, alkotó részévé teszi, melybe az beleolvad. Az 1715-iki törvény (VIII. t.-cz.) volt az első és utolsó, melyet a magyar országgyűlés a szatmári békétől kezdve egész 1867-ig a hadsereg tárgyában megalkot; ezentúl csak pénzt és ujonczot szavaz meg; hogy mi történik akár az egyikkel, akár a másikkal, avval Magyarországon senki sem törődik.

A magyar nemesség a hadügyben tett intézkedésekre befolyást többé nem gyakorol s magára nézve a fölkelést tekinti egyedüli kötelességének s azt hiszi, hogy ezzel a haza iránti tartozásának eleget tett.

Midőn a győri csata 1809-ben a nemesi fölkelés intézményének hasznavehetetlenségét bizonyította, tényleg ez is elenyészik; jogilag ugyan még fennmarad, de csak bizonyos kiváltságok föntartása érdekében.

A magyar ifjak pedig a császári hadseregbe osztva küzdenek Európa csatáterein.

De minek folytassuk; a jeles műről úgyis csak halvány képet tudnánk nyújtani s inkább arra buzdítjuk olvasóinkat, miszerint Grünwald könyvével mielőbb megismerkedni törekedjenek. Ritkán fog arra alkalmuk nyíltni, hogy egy és ugyanazon könyvben annyi tanulságosat oly sok élvezettel olvassanak, mint e műben.

T—y.

## II. IRODALMI SZEMLE.

Folyóiratunk ez első füzetében, a további közleményeknek mintegy alapot szolgáltatandó, mindenekelőtt a lefolyt évben megjelent hadtörténelmi vonatkozásokkal bíró munkákról s a folyóiratokban ugyancsak a lefolyt évben közölt hadtörténelmi jellegű czikkekről emlékezünk meg, a folyó év termékeinek ismertetését pedig a következő füzetekre halasztjuk.

### A) MAGYAR MUNKÁK AZ 1887-ik ÉVBEN.

*Thaly Kálmán*: «A székesi gróf Bercsényi család» (Budapest 1887 VII és 547 l. Az Akademia kiadványa) című jeles monographiájának II. kötete, mely a kurucz háború e kiváló vezérének életéből az 1689-től 1703-ig terjedő időszakot öleli fel; a műnek hadtörténelmi szempontból legfigyelemreméltóbb részei a hegyaljai zendülés leírása, s a Rákóczi fölkelés előtörténete, mely sok érdekes és új részletet nyújt.

*Szilágyi Sándor*: «Bethlen Gábor fejedelem levelezése». A M. T. Akadémia megbízásából. Budapest 1887. 8-adr. 470 l.

*Asbóth János*: «Bosznia és Hercegovina», hadtörténelmi visszaemlékezésekkel. Budapest 1887. 4-edr. 275. l.

*Szinnyei József*: «Komárom 1848—49-ben»; naplójegyzetek e fontos várnak a szabadságharcz alatti szerepléséről. Budapest 1887. 8-adr. 518 l.

*Gelich Richard*: «Magyarország függetlenségi harcza»; e nagy mű az 1887. évben a 24-ik füzetig haladt; befejezése legközelebb várható.

*Ipolyi Arnold*: «Magyar Történelmi és egyháztörténelmi tanulmányok»; Budapest 1887. 8-adr. 514 l. Összegyűjtve közrebocsátotta: Bunyitay Vincze. Ebben foglaltatik, mint III. tanulmány, Ipolyi jeles megnyitó előadása, melyet a történelmi társulat 1879-ik évi marosvásárhelyi nagygyűlésén «*A hadtörténelem tanulmánya*» czímen tartott.

*Ipolyi Arnold*: Alsó-sztrégovai és rimai, Rimay János államiratai és levelezése; több hadtörténelmi adattal. Budapest 1887. 8-adr. XII és 422 l.

*Thim József*: «Délmagyarország önvédelmi harcza 1848—49-ben»; I. Budapest 1887. 8-adr. 347 l. egy nagyobb műnek első kötete ez és a szerb fölkelés történetét tartalmazza.

*Anjoukori okmánytár*; a M. T. A. tört. biz. megbízásából szerkeszti Nagy Imre. Budapest 1887. 8-adr. 657 l. A jeles gyűjteménynek ez V. kötete, mely az 1347—1352. évből származó okmányokat tartalmazza, melyek egy része még az olasz hadjáratra vonatkozik.

*Dudás Gyula*: «A szabad hajdúk története a XVI. és XVII. században». Szeged 1887. Nagy 8-adr. 115 l.

## B) MAGYAR FOLYÓIRATOK HADTÖRTÉNETI VONATKOZÁSSAL BÍRÓ CZIKKEI 1887-ben.

### *Századok.*

*Thaly Kálmán*, Beresényi ismeretlen emlékirata XIV. Lajoshoz (I.);

*Acsády Ignác*, Drégel és hőse (I.);

*Schmidt Vincze*, Báthory Gábor és Bethlen Gábor viszonya a lengyel koronához (I—II.);

*Márki Sándor*, Dósa György korából (III.);

*Barabás Domokos*, A tatár rabok váltásádjája (V.);

*Majláth Béla*, Tanulmányok a történelmi kiállításból (V—VI.);

*Thaly Kálmán*, A szatmári béke történetéhez (V.);

*Vámbéry Armin*, «Kanizsa»; török kútforrásból eredő nagyérdekű hadtörténelmi vázlat (IX—X).

### *Magyar Történelmi Életrajzok.*

A történelmi társulat e díszes vállalatának múlt évi folyamából különösen a *Szilágyi Sándor* által írt Rákóczy Zsigmond, továbbá a *Szádeczky Lajos* által közölt Békés Gáspár életrajza tartalmaz több hadtörténelmi adatot.

### *Hazánk.*

E folyóirat tartalmának túlnyomó nagy része az 1848—49-ik évi szabadságharcra vonatkozik, melyre az adatokat nagy buzgalommal gyűjti össze; ezeket fölsorolni annyit tenne, mint a «Hazánk» tartalomjegyzékét leírni; e helyett tehát csak azon dolgozatokat említjük föl, melyek nem a jelzett időszakra vonatkoznak.

*Dudás Gyula*, A tiszai koronai kerület története (II.);

*Czukus László*, gróf Pálffy János levele gr. Desseffy tábornokhoz (II.);

*Szendrey János*, A lovasság szervezése Magyarországon a hétéves háború idejében (III.);

*Thim József*, Belgrád ostroma 1789-ben (X.)

### *A Ludovika Akadémia Közlönye.*

*Szécsi Mór*, Katonai reflexiók Budavár 1686-dik évi visszahódításához (I.);

*Korda Rezső*, A bécsi cs. és k. arsenal fegyvergyűjteményének magyar vonatkozású tárgyai (befejező közlemény I.);

*Szécsi Mór*, Krónikás szemelvények (II, VI—VII, XI.);

*Olekváry Ödön*, Hunyady János hadjáratai (befejező közlemények V. és VIII—IX.);

*Milodanovics Simon*, A régi jó időkől (X).

### C) KÜLFÖLDI HADTÖRTÉNETI MUNKÁK AZ 1887-ik ÉVBEN.

*Köhler*, «Die Entwicklung des Kriegswesens und die Kriegführung in der Ritterzeit, vom XI. Jahrhundert bis zu den Hussitenkriegen» II. kötet; ebből a magyar hadtörténelemre vonatkozik: a 2. fejezet (Morva-mezei csata), a 4-ik (A göllheimi ütközet), az 5-ik (A mülhdorfi csata) és a 16-ik fejezet (Nikápolyi csata).

*Pohler Joh.* «Bibliotheca Historico-Militaris»; folyamatban levő jeles mű, mely az egész világ hadtörténelmi irodalmát felöleli.

*Metternich Richard.* Österreichs Theilnahme an den Befreiungskriegen.

*Zikmund J.* Básta György II. Rudolf hadvezére (cseh nyelven).

*Die Kriege Österreich-Ungarns.* A bécsi hadi levéltár közleményeivel, külön lapszámozás mellett, folytatólagosan adatik ki. (A Ludovika Akademia Közlönye IV. füzetében jelesen ismertette).

*Wurzbach.* Biographisches Lexikon. Magyar életrajzok is fordúlnak elő benne.

*Nottebohm Vilmos.* Montecuccoli und die Legende von St. Gotthard.

*Dollecek,* Geschichte der österreichischen Artillerie von den frühesten Zeiten bis zur Gegenwart.

*Bibliothèque internationale d'histoire Militaire.* Bruxelles 1886—1887; folytattatik.

*Illustrierte Geschichte der k. u. k. Armee,* Bécs 1887; folytattatik.

*Formanek Jaromir,* Geschichte des Infanterie-Regiments Nro 41; ez — azelőtt magyar — ezrednek 1806-ig terjedő története.

#### D) KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOK MAGYAR HADTÖRTÉNETRE VONATKOZÓ CÍKKEI.

*Archiv für österreichische Geschichte.* 48. kötet.

*Lericki,* Ein Blick auf die Politik König Sigismunds gegen Polen in Bezug auf die Hussitenkriege seit dem Kämarker Frieden.

*Historisch-politische Blätter.* 1. füzet.

Römische Denkmäler zur Geschichte der Rückerobering von Ofen im Jahre 1686.

*Mittheilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung.*

VIII. kötet.

*Heick Ede,* Ein Gedicht auf die Belagerung Grans im Jahre 1595.

*Hoojeweg,* Der Kreuzzug von Damiette (II. Endre).

*Sybel,* *Historische Zeitschrift.* 58. kötet.

*Krüner,* Bethlen Gábor Fürst von Siebenbürgen.

*Streffleur,* *Militärische Zeitschrift.*

*Entwicklung des öst. Kriegswesens,* auf Grund archivarischer Studien.

## III. A HADTÖRTÉNETI IRODALOM REPERTORIUMA.

A magyar hadtörténelmi események, valamint a magyar hadügy időnkinti állapota számos részint magyar, részint külföldi műben tárgyaltnak; ép úgy nem csekély ama kisebb dolgozatok száma, melyek a magyar hadtörténelem keretébe beillenek s folyóiratokban, szaklapokban s másutt szétszórvva megjelentek.

Ezeknek rendszeres összegyűjtése mindazok számára, kik valamely időszak, vagy fontosabb hadtörténelmi esemény irodalma felől tájékozást óhajtanak, nagy szolgálatot tehetne, amennyiben a vonatkozó irodalom fölkeresésére szükséges időt és fáradságot megtakarítja.

A szerkesztőség e célból a hadtörténelmi irodalom összegyűjtésére ezennel állandó rovatot nyit, s ebben előbb a vezérek korára vonatkozó magyar és külföldi irodalom termékeit gyűjti egybe, azután áttér a későbbi korszakokra s így évek során az egész hadtörténelmi irodalom felől kiemelő képet nyújt.

A rendkívüli fáradságnál fogva melylyel a fölkeresés jár, e munka csak lassan haladhat előre, másrészt természetes, hogy az egyszerre teljes és tökéletes nem lehet; de rajta leszünk hogy a később tudomásunkra jutó munkák esetenkénti pótlása által a jegyzéket minél teljesebbé tegyük.

A korok és időszakok szerint való rendszeres előhaladás folytán ugyan a repertorium egyelőre csak azoknak hasznos, kik a legrégebb események iránt érdeklődnek, ámde *egyszerre* az egészet adniuk lehetetlen volna, mert az évek munkáját követeli.

A jelen számban id. Szinnyi József úr a vezérek korára vonatkozó irodalmat megkezdi s azt a következő számokban folytatandja; e korra nézve a munkák száma aránylag még csekély lévén, alosztályokra (általános munkák, hadművészet, egyes csaták irodalma stb.) még szükség nincs; később azonban a munkák megfelelő rendszeres csoportosításban fognak felsoroltni.

## VEZÉREK KORA.

ELSŐ KÖZLEMÉNY.

*Könyvrészet.*

*Kerékyártó Árpád, dr.*, Magyarország művelődésének története, különös tekintettel az anyaország, úgy szinte Erdély, Horvát és Tótország

- államélete kifejlésére. I. kötet. A vezérek kora, 887—1000. Pest, 1859. (8-r. VIII+502 l. Hadügy 291—368 ll.)
- Kerékgyártó Árpád, dr.*, A míveltség fejlődése Magyarországon. I. kötet. 889—1301. Budapest, 1880. (8-r. XI + 559 l. Hadügy. 889- 1000. 44—53 ll.)
- Salamon Ferencz*, A magyarok hadi történetéhez a vezérek korában. (Kútfő-tanulmány a IX. századbéli byzanti taktikai művekről.) Bpest. 1877. (8-r. 6+166+4 l.)
- Szabó Károly*, A magyar vezérek kora Árpádtól Szt.-Istvánig. Pest, 1869. (8-r. VIII+448 l.) (Ismertette: Pesti Napló 1869. 248. sz. Szilágyi Sándor. — Reform 1870. 161. 163. sz. Jakab Elek.)
- Brunner Luitpold*, Die Einfälle der Ungarn in Deutschland bis zur Schlacht auf dem Lechfelde am 10. Aug. 955. Augsburg, 1885. (4-r. 4+LVI. l.)
- Dussieur L.*, Essai Historique sur les invasions des Hongrois en Europe et spécialement en France. Paris, 1839. (8-r. 76 l.) Ismert. Figyelmező 1840. 32. sz.)
- Meynert Hermann*, Das Kriegswesen der Ungarn in seiner geschichtlichen Entwicklung bis zur Errichtung des stehenden Heeres. Mit Benützung ungedruckter Quellen. Wien, 1876. (8-r. VIII+235 l.)
- Rösler Eduard, dr.*, Zur Kritik ältester Ungarischer Geschichte. (Separat-  
abdruck aus dem Programme des k. k. Ober-Gymnasiums zu Troppau für das Schuljahr 1860. Troppau, 1860. (4-r. 30 l.)
- Sayous Édouard*, Les Origines et l'époque païenne de l'histoire des Hongrois. Paris, 1874. (8-r. IV+129 l.)

#### *Hírlapirodalom.*

- Kápolnai P. István*, A magyarok hadjáratai. (Honvéd 1867. 11. és köv. sz.)
- Szabó Károly*, Az ősmagyar hadi élet. (Honvéd 1868. 50. sz.)
- Kápolnai P. István*, A hadművészet kifejlődése a magyar nemzetnél. (Ludovika Akadémia Közlönye 1879. IV. V. VII. IX. és XI. füzet.)
- Kápolnai P. István*, Az ősmagyar kardok és sisakok alakjai. (Ludovika Akadémia Közlönye 1880. IX. füzet.)

*Idősb Szinyeyi József.*